

*О.В. Цибко, В.В. Салтинський,
Українська академія банківської справи*

ВДОСКОНАЛЕННЯ УПРАВЛІННЯ АКЦІОНЕРНИМ КАПІТАЛОМ КОМЕРЦІЙНИХ БАНКІВ НА ОСНОВІ ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ КАПІТАЛІЗАЦІЇ

У статті висвітлено основні завдання вдосконалення управління акціонерним капіталом комерційних банків на основі підвищення рівня капіталізації та концентрації капіталу, обґрунтовано пропозиції щодо визначення вартості акціонерного капіталу, організації емісії акцій та облигацій.

Ключові слова: комерційний банк, акціонерний капітал, капіталізація.

Постановка проблеми. Забезпечення фінансової стійкості діяльності комерційних банків, високого рівня капіталізації та концентрації банківського капіталу тісно пов'язане з проблемами структурної перебудови фінансово-кредитного сектора, переходом до інноваційно-інвестиційної моделі економічного розвитку та розробкою необхідних фінансово-економічних важелів запровадження таких механізмів.

Характеризуючи сучасний стан розвитку банківської системи України та рівень капіталізації комерційних банків, Голова Національного банку С.Л. Тігіпка зазначив: “Ми повинні розуміти, що банки – це віддзеркалення реального стану економічного розвитку країни. Ясна річ, їхня капіталізація могла б нарощуватися й вищими темпами, але тоді банки менше кредитували б економіку. Бачачи підвищений попит на свої ресурси, банки, перейняті бажанням побільше заробити й бути ефективнішими, прагнуть займатися саме кредитуванням. Але тут уже повинен підключатися Національний банк. Позиція така: потрібно все робити вчасно, потрібно все робити системно, й вимоги стосовно додаткової капіталізації будуть із нашого боку завжди [11, с. 8].

Стан та ресурсні можливості банківської системи України суттєво впливають на економічний розвиток всієї країни. Ресурсний потенціал комерційних банків утворюють капітал (власні кошти) і залучені кошти. Тому особливої актуальності набуває нарощення банківських капіталів та вдосконалення їх структури з метою забезпечення стійкого розвитку банківської системи.

Аналіз останніх публікацій. Проблеми розвитку менеджменту акціонерного капіталу в банківській системі України досить гостро постали на початку 90-х років ХХ ст. і привернули до себе увагу багатьох науковців і практиків, серед яких слід назвати А.М. Мороза, В.М. Гейця, А.А. Гриценка, М.І. Савлука, В.І. Міщенко, А.В.

Шаповалова, С.Л. Тігіпка, Ю.В. Прозорова, Ф.І. Шпіга, М.Л. Скорика, М.М. Єрмошенка, І.О. Лютого та багатьох інших. Відомими публікаціями останніх років є монографія “Реорганізація та реструктуризація комерційних банків” [8], “Реорганизация коммерческих банков” [6] та деякі інші. В цілому зазначена проблема, враховуючи її актуальність, досліджується активно та плідно.

Невирішені раніше частини проблеми. Підвищення рівня концентрації капіталу акціонерних товариств на основі використання широкого кола фінансових джерел, ускладнення умов діяльності, вдосконалення законодавчої та нормативної баз, розширення ринку фінансових послуг постійно висувають нові вимоги та диктують необхідність подальшого вдосконалення структури капіталу, джерел залучення додаткових коштів, розробки нових схем проектного фінансування, що, в свою чергу, вимагає вдосконалення методів та інструментів управління саме акціонерним капіталом комерційних банків.

Цілі статті полягають у дослідженні умов і чинників формування обсягів і структури акціонерного капіталу комерційних банків, обґрунтуванні висновків та розробці конкретних пропозицій щодо вдосконалення управління процесами капіталізації та підвищення рівня концентрації банківського капіталу.

Основний матеріал. Головною складовою основного капіталу комерційного банку є статутний фонд. Він формується як за рахунок емісії акцій, так і за рахунок внесків у вигляді матеріальних і нематеріальних активів, а також цінних паперів третіх осіб (це не характерно для українських банків, тому що внески акціонерів законодавчо можливі тільки у вигляді грошових коштів). За оцінками, у банках провідних країн 70 % статутного капіталу складає частка матеріальних активів. Це негативно позначається на рівні платоспроможності і

ліквідності банку, скорочує його ресурсну базу. Статутний фонд формується за рахунок емісії простих і привілейованих акцій (останні, як правило, не перевищують 10%). Банки розміщують свої акції на фондовому ринку, отримуючи додатковий прибуток. З огляду на нерозвинутість вітчизняного фондового ринку, нарощування статутного капіталу шляхом випуску і розміщення нових акцій досить важке для банків завдання. Крім того, такий спосіб мобілізації грошових ресурсів є дорогим і не завжди прийнятним через можливу втрату контрольного пакета акцій. Резерви банку формуються за рахунок прибутку і включають резерви по позичках, резерви під знецінювання

цінних паперів та ін. Нерозподілений прибуток – це прибуток, що залишається в розпорядженні банку (ним розпоряджаються збори акціонерів і керівництво банку). Власний капітал відіграє важливу роль у забезпеченні стійкості банку і є основою нарощування його активних операцій.

Загальна сума зареєстрованих та сплачених статутних фондів банків на 01.10.2003 р. становила 6953,0 млн. грн., що на 2377,0 млн. грн. (або на 51,9 %) більше, ніж було на 01.01.2002 р. Позитивні тенденції підтверджуються даними про динаміку зміни нормативного та статутного капіталу банків (табл. 1) та структуру статутного капіталу.

Таблиця 1

Обсяги та динаміка капіталу комерційних банків України в 1996-2003 рр.

Станом на	Капітал		Статутний капітал	
	млн. грн.	темп приросту до попереднього року, %	млн. грн.	темп приросту до попереднього року, %
01.01.1996	1580	100	541	100
01.01.1997	3156	199,7	1098	203,0
01.01.1998	3971	125,8	1560	142,1
01.01.1999	4828	121,6	2107	135,1
01.01.2000	5878	121,7	2914	138,3
01.01.2001	6450	109,7	3666	125,8
01.01.2002	7854	121,8	4576	124,8
01.01.2003	9981	127,1	6003	131,2
01.10.2003	11188	112,1	6953	115,8

Аналіз структури власного капіталу 10-ти провідних українських банків свідчить, що основна частка в ньому належить статутному капіталу – 46,1 %, 18,3 % складають резерви,

15,8 % – результати минулих років, 6,1 % – результати поточного року, 9,0 % – переоцінка вартості основних засобів і нематеріальних активів і 4,5 % – емісійні різниці (табл. 2).

Таблиця 2

Структура власного капіталу 10-ти найбільших банків України станом на 01.10.2003 р.

Назви статей	млн. грн.	у %
1. Статутний капітал	1929,2	46,1
2. Капіталізовані дивіденди	0	0,0
3. Акції, викуплені у акціонерів	0,5	0,0
4. Емісійні різниці	187,6	4,5
5. Резерви	765,3	18,3
6. Результати переоцінки основних засобів та нематеріальних активів	379,6	9,0
7. Результати минулих років	660,5	15,8
8. Прибуток минулого року, що очікує затвердження	9,8	0,2
9. Збитки минулого року, що очікують затвердження, в т.ч. сума переоцінки в разі вибуття необоротних активів	0 31,6	0,0 0,7
10. Результати поточного року	255,1	6,1
Усього власний капітал	4186,5	100

Виходячи із нинішніх економічних умов, можна вважати, що така структура власного капіталу є майже оптимальною.

Проведений аналіз наявного фактичного матеріалу дозволяє стверджувати, що протягом 2003 р. збереглася тенденція до зростання середнього розміру сплаченого статутного капіталу на один діючий банк, який на 01.10.2003 р. дорівнював 44,6 млн. грн., що на 16,8 % більше ніж на початок року. Найвищими темпами зростає капітал комерційних банків Закарпатської області, проте найбільше значення середнього розміру сплаченого статутного капіталу – майже 70 млн. грн. зареєстровано в банках Дніпропетровської області.

Разом з тим слід зазначити, що основна частка банківського капіталу сконцентрована в Києві (59,3 %), Дніпропетровську, Донецьку та Харкові – приблизно 81 %.

Результатом фінансової діяльності банків у 2003 р. був чистий прибуток у сумі 567 млн. грн., що на 122 млн. грн. більше, ніж за відповідний період минулого року.

Загальна сума доходів банків за 9 місяців 2003 р. становила 9,5 млрд. грн., що на 2,1 млрд. грн. або на 28,7 % більше, ніж за аналогічний період минулого року. Головною статтею доходів залишалися процентні доходи, обсяги яких порівняно з аналогічним періодом попереднього року зросли на 31 %, а їх частка в загальному обсязі доходів становила 68,1 %. Як і раніше, головним джерелом доходів банків була кредитна діяльність. Так, процентні доходи за кредитами, наданими суб'єктам господарювання, органам загального державного

управління та фізичним особам, дорівнювали 5,8 млрд. грн., що становило 89,7 % від усіх процентних доходів банків. Протягом року сума процентних доходів банків від кредитної діяльності зросла на 30,3 %. Комісійні доходи банків зросли на 21,8 % (в аналогічному періоді минулого року – на 11 %) і становили 2,4 млрд. грн.

Протягом року на 28,8 % зросли і витрати банків, склавши близько 8,9 млрд. грн. Із них на процентні витрати припадало 3,4 млрд. грн., що на 29,4 % більше, ніж у відповідному періоді минулого року. У структурі процентних витрат 80 % становили процентні витрати за коштами суб'єктів господарювання, фізичних осіб, бюджету та позабюджетних фондів. За цими коштами протягом року було сплачено 2,7 млрд. грн., що на 33,4 % більше, ніж у відповідному періоді минулого року. На 01.10.2003 р. у загальному обсязі витрат частка загальних адміністративних витрат становила 38 %, що на 2,7 % менше попереднього року, а темпи зростання цих витрат уповільнилися зі 129 до 120 % у січні-вересні 2003 р.

Однією з умов збільшення конкурентноздатності банків є нарощування їх активів. Від якості та доходності активів, розміру сформованих резервів під них, переліку послуг та менеджменту банку щодо зменшення ризикових операцій залежить надійність та стабільність кожного банку та банківської системи в цілому.

Для структури активів банківської системи на 01.10.2003 р. порівняно з попередніми роками притаманне зростання усіх її складових, за

винятком вкладень банків у державні цінні папери на інвестиції.

Станом на 01.10.2003 р. обсяг сумарних активів системи комерційних банків склав 89,9 млрд. грн., зростання з початку року становить 43,3 %. При цьому обсяг активів “найбільших” 10-ти банків становить 48,5 млрд. грн. або 53,9 % від сумарних активів банківської системи, причому їх питома вага постійно зростає.

У структурі активних операцій, що здійснюються банківською системою, найбільшу питому вагу займає кредитна діяльність – 61,6 %. Кредитний портфель по банківській системі на 01.10.2003 р. складає 60,5 млрд. грн. З початку року його обсяг збільшився на 31,5 % (в основному за рахунок кредитів, наданих суб'єктам господарювання та банкам).

На кредити, надані суб'єктам господарювання, припадає найбільша питома вага у структурі кредитного портфеля – 88,4 %. З початку 2003 р. ця категорія кредитів зросла на 27,4 %. При цьому, серед наданих кредитів найбільша частка – 62,8 % – припадає на короткострокові кредити; а на довгострокові кредити (більше року) – 37,2 %. Найбільшу частку кредитів, наданих юридичним особам, складають кредити у національній валюті – 60,7%.

Міжбанківські кредити та депозити (у т.ч. строкові кошти, які розміщені в НБУ) на 01.10.2003 р. досягли 5740 млн. грн. і їх зростання у порівнянні з 01.01.2003 р. становить 36,4 %.

Населенню надано кредитів на 7,56 млрд. грн. (12,3 % в кредитному портфелі, тоді як на 01.01.2000 р. їх частка складала лише 4 %), що у порівнянні з 01.01.2000 р. більше в 7,9 разів. По строках до погашення найбільша питома вага припадає на короткострокові кредити – 36,3 % та довгострокові – 63,7 %. При цьому, якщо в 2000 р. майже всі кредити (85 %) були надані в національній валюті, то в жовтні 2003 р. 53,5 % кредитів фізичним особам було надано в іноземній валюті [3, с. 106].

Кредити, надані органам державного управління, складала на 01.10.2003 р. 10,64 млрд. грн., що на 1,0 % менше ніж на початку року. Найбільша питома вага належить кредитам у вільно конвертованій валюті – 66,5 %

від загального обсягу кредитів органам загальнодержавного управління.

Для відстеження темпів росту кожного банку окремо та банківської системи в цілому важливо провести аналіз стану ресурсної бази банків. Важливим джерелом банківських ресурсів є залучені кошти. Для структури зобов'язань комерційних банків на 01.10.2003 р. у порівнянні з 01.01.2003 р. притаманне зростання всіх складових. Загальна сума зобов'язань по системі банків склала 78,7 млрд. грн.

Депозити до запитання є найбільш дешевим видом ресурсів, але їх надмірна частка призводить до зниження ліквідності банку. На наш погляд, структуру залучених коштів варто проаналізувати також з погляду їх розміру. На думку фахівців, частка великих депозитів характеризує стабільність ресурсної бази, оскільки вплив дострокового вилучення депозиту на ресурсну базу зростає із збільшенням його розмірів. Однак підвищення частки великих депозитів понад певну межу може знижувати стабільність ресурсної бази банку.

Аналіз структури 154-х діючих банків України свідчить, що на кошти клієнтів у структурі зобов'язань припадає 79,4 % (62,5 млрд. грн.), на кошти банків – 16,0 % (12,6 млрд. грн.) і на інші депозити – 0,6 %.

Ще одним джерелом банківських ресурсів, які належать до запозичених коштів, є кошти інвесторів, укладені в довготермінові незабезпечені боргові зобов'язання банку (облігації, сертифікати). Однак через нерозвиненість вітчизняного ринку боргових зобов'язань ця частка пасивів комерційних банків залишається незначною – лише 0,3 %.

Важливою складовою є ринок цінних паперів, рівень розвитку якого в Україні ще надто низький. Станом на 01.10.2003 р. загальна сума цінних паперів у портфелі банків на продаж та інвестиції складала 5,54 млрд. грн. і зросла порівняно з 2002 р. на 30,0 %. Приблизно 41,7 % складала боргові цінні папери, в структурі яких переважали папери на інвестиції – 55,2 %. Близько 19,6 % припадало на акції та інші папери з нефіксованим прибутком і 2144,8 млн. грн. складала казначейські та інші цінні папери, що рефінансуються Національним банком (табл. 3).

Таблиця 3

Вартість цінних паперів у портфелі банків України в 2000-2003 рр., млн. грн.

Показники	2000 р.	2001 р.	2002 р.	01.10.2003
1. Вартість цінних паперів у портфелі банків на продаж та інвестиції, всього	2060	4230	4263,2	5543,5
1.1. Боргові цінні папери	864	648	1244,4	2311,5
- на продаж	371	435	844,3	1033,3
- на інвестиції	494	213	400,1	1278,2
1.2. Акції та інші папери з нефіксованим прибутком	604	592	684,6	1087,3
- на продаж;	155	178	223,1	379,4
- на інвестиції	449	414	461,5	707,9
1.3. Казначейські та інші цінні папери, що рефінансуються НБУ	589	1140	2334,2	2144,8
- на продаж;	157	800	448,9	244,8
- на інвестиції	433	339	1885,3	1900,0
1.4. Боргові цінні папери, емітовані НБУ	2	1851	-	-
2. Вартість портфеля пайової участі банків – вкладення в:	137	149	130,9	160,1
- асоційовані компанії;	93	110	88,0	88,6
- дочірні установи	44	39	43,0	71,5

Досить нестійкою є тенденція вкладання банками коштів (пайової участі) в асоційовані та дочірні установи. Так, протягом 2000-2003 рр. загальна їх сума хоча й зросла на 16,9 %, вкладення в асоційовані компанії скоротилися на 4,73 %, а в дочірні установи абсолютний приріст коштів склав лише 27,5 млн. грн.

Протягом січня-жовтня 2003 р. був проведений 121 аукціон із розміщення облігацій внутрішньої державної позики, в результаті яких було розміщено 942,2 тис. шт. облігацій, до бюджету залучено 915 млн. грн., а середня доходність за облігаціями склала 9,48 %. На вторинному ринку було розміщено 795 тис. державних цінних паперів на суму 738,4 млн. грн. При цьому усього було розміщено облігацій та надано кредитів під заставу державних цінних паперів, включаючи й операції Національного банку України з рефінансування та міжбанківського кредитування, на суму 2626,7 млн. грн., а середня кількість їх обертів на рік була найвищою за останні роки і склала 3,56.

Важливими статтями балансів комерційних банків є зобов'язання (залучення) та розміщення (вимоги) щодо міжбанківських кредитів. І хоча вони займають незначну частку, їх роль винятково важлива для підтримки певного рівня ліквідності комерційних банків, фінансової стійкості та прибутковості. Як свідчить аналіз даних, у 2003 р., порівняно з 1999 р., вимоги за

міжбанківськими кредитами зросли в 6 разів, тоді як зобов'язання – в 2,35 раза. При цьому починаючи з 2002 р. стрімко зростало рефінансування комерційних банків з боку НБУ і в 2003 р. досягло 1239 млн. грн. Слід також зазначити, що протягом останніх років переважало фінансування у національній валюті.

Протягом останніх років значно зросла загальна сума вкладень комерційних банків в основні засоби та нематеріальні активи. Якщо на 01.01.2001 р. їх вартість складала 3108,2 млн. грн. (8,4 % сумарних активів), то на 01.10.2003 р. – вже 5493,5 млн. грн., тобто на 76,7 % більше. Однак при цьому частка основних засобів та нематеріальних активів у структурі зведеного балансу комерційних банків знизилася на 2,3 % і склала 6,1 %, що свідчить про достатньо виважений підхід до формування структури банківського капіталу.

Таким чином, проведений аналіз дає підстави стверджувати, що протягом останніх років капітальна база комерційних банків України суттєво зміцніла, а рівень концентрації банківського капіталу значно зріс, що дає можливість очікувати стабільної фінансової діяльності банківської системи в цілому.

З метою оцінки реального рівня капіталізації банків Національним банком запроваджено нову їх класифікацію за рівнем достатності капіталу: добре капіталізовані, достатньо капіталізовані,

недокапіталізовані, значно недокапіталізовані та критично недокапіталізовані.

Добре капіталізованим вважають банк, у якого: співвідношення капіталу і сумарних активів, зважених на відповідні коефіцієнти за ступенем ризику (норматив платоспроможності Н3), перевищує нормативне значення і становить не менше ніж 10 %, а також співвідношення основного капіталу, зменшеного на суму недосформованого резерву на можливі втрати за кредитними операціями, і загальних активів, зменшених на суму створених відповідних резервів (норматив достатності капіталу Н4), більше за нормативне значення і перевищує 5 %. При цьому обсяг активів з негативною класифікацією (субстандартні, сумнівні, безнадійні) з урахуванням сформованих резервів під активні операції повинен бути менший 20 % нормативного капіталу банку.

Достатньо капіталізованим може бути банк, у якого співвідношення капіталу та сумарних активів, зважених на відповідні коефіцієнти за ступенем ризику, відповідає нормативному значенню і становить 8 % або наближається до 10 %, а також співвідношення основного капіталу, зменшеного на суму недосформованого резерву за кредитними операціями, до загальних активів, зменшених на суму створених відповідних резервів, становить 4 % або наближається до 5 %. Окрім того, обсяг активів з негативною класифікацією (з урахуванням сформованих резервів під активні операції) повинен знаходитися в межах від 20 до 30 % нормативного капіталу банку.

Недокапіталізованим слід вважати такий банк, у якого співвідношення капіталу і сумарних активів не менше, ніж 5,3 %; співвідношення основного капіталу і загальних активів перевищує 2,7 %, а обсяг активів з негативною класифікацією знаходиться в межах від 30 до 50 % нормативного капіталу банку.

До значно недокапіталізованих слід віднести банки, у яких співвідношення капіталу і сумарних активів знаходиться в межах від 5,3 до 2,7 %; співвідношення основного капіталу і загальних активів коливається в межах від 2,7 до 1,3 %, а обсяг активів з негативною класифікацією перевищує 50 %.

Критично недокапіталізованим слід вважати банк, у якого співвідношення капіталу та сумарних активів менше 2,7 %, співвідношення основного капіталу і загальних активів менше 1,3 %, а обсяг активів з негативною класифікацією перевищує 50 % нормативного капіталу банку.

Проблема капіталізації та фінансової стійкості комерційного банку пов'язана з такими чинниками діяльності фінансової установи, як: розмір банку, що відображає рівень концентрації капіталу; достатність капіталу для виконання своїх функцій у короткостроковій і довгостроковій перспективі; спроможність виконувати свої зобов'язання перед власниками та клієнтами; спроможність виконувати соціально-економічні функції як організації (елемента) фінансово-кредитної системи держави та інші. Широкий спектр цих чинників та їх виключно важливе значення для соціально-економічної політики держави обумовлюють необхідність пошуку певних регулюючих методів та інструментів, застосовуваних від імені Національного банку України, для регулювання обсягів, структури капіталу, нормативів ліквідності, достатності та адекватності капіталу. Так, наприклад, відповідно до рекомендації Базельського комітету значення нормативу адекватності капіталу, відомого у вітчизняній практиці як Н2, рекомендується встановити для країн з розвинутою економікою, які активно працюють на міжнародних ринках, на рівні 8 %. Оскільки Україна тільки наближається до таких стандартів, то Національний банк України прийняв рішення з 2004 р. збільшити значення показника цього нормативу до 10 %, як і в більшості країн СНД та Балтії. Згідно з положеннями Закону України "Про банки і банківську діяльність" для нових банків нормативи адекватності капіталу заплановано ще на вищому рівні – 15 %. Через рік він зменшується до 12 %, а ще через рік – до 10 %.

З точки зору багатьох науковців і практиків такий підхід був вимушеним, оскільки активи банків останнім часом зростають вищими темпами, аніж їхній капітал. Окрім того, як і прогнозувалося, у 2003 р. рентабельність активів банків України знизилася з 1,19 до 1,11 %, а капіталу – з 7,98 до 7,79 %.

Для вирішення проблеми адекватності капіталу банки, на нашу думку, мають обмежене коло методів. Перший, найбільш очевидний і простий – здійснити емісію акцій і розмістити її серед акціонерів чи засновників, що й зробили в 2003 р. Приватбанк і "Аваль", здійснивши емісію своїх акцій на 300 млн. грн. кожен. Таким же шляхом збираються вирішити проблеми банк "Форум", "Південний", "ТАС-Інвестбанк", Український кредитний банк та інші.

В умовах посилення вимог Національного банку України щодо капіталізації банківської

системи, а також зниження прибутковості банківської діяльності, позитивна динаміка капіталу українських банків останнім часом значною мірою забезпечувалась завдяки такій його складовій, як статутний капітал, що об'єктивно впливає на нерівномірність розподілу зареєстрованих в Україні банків за організаційно-правовою формою господарювання.

Разом з тим слід зазначити, що на тлі падіння доходності банківської діяльності та збереження високого рівня ризику ведення банківського бізнесу, процес акціонування банків уповільнюється, адже за умов, коли основна вигода акціонера полягає у отриманні дивідендів, розмір яких не гарантується, привабливість подібного напряму вкладання коштів знижується. Крім того, враховуючи нерозвинутість вітчизняного фондового ринку, отримання інвестором такого важливого виду доходу, як курсова різниця, стає проблематичним.

У зв'язку з цим слід зазначити, що впровадження заходів щодо підвищення привабливості здійснення акціонерних внесків передусім з метою першочергового забезпечення гнучкості розцінок на банківське обслуговування акціонерів надасть імпульс залученню потенційних та можливість утримати реальних інвесторів, що створюватиме основу для активізації роботи банку щодо укріплення та розширення конкурентної пропозиції. Однак, не дивлячись на потенційні можливості забезпечення позитивного ефекту, банківським менеджерам слід пам'ятати, що надання пільг акціонерам значно знижує рентабельність банківської установи, а звідси доходи на акції, на які очікують акціонери.

Фінансовий механізм дивідендної політики передбачає оптимізацію розподілу банківського прибутку між дивідендами та збільшенням власного капіталу, забезпечення компромісу між поточними інтересами акціонерів та необхідністю нарощення потенціалу банку в конкурентних умовах. При цьому слід відмітити, що нарощення розміру дивідендів має бути виключно виваженим, з метою уникнення їх значних коливань. Це пояснюється тим, що багато акціонерів витрачають свої дивіденди на споживання, а тому недоотримання заявлених банком дивідендних сум може спричинити продаж акціонерами (власниками) акцій для забезпечення споживчих витрат. Враховуючи це, доцільним є запровадження регулярних виплат

фіксованого розміру дивідендів із додатковими необумовленими сумами у сприятливі роки.

Деякі автори вважають, що "при прогнозуванні рентабельності для акціонерів на наступний період керівники повинні враховувати не лише рівень дивідендів, які вони готові виплатити власникам банку, а й зміну курсу акцій банку", тобто курсову різницю [6]. На нашу думку, такий підхід є ризикованим, оскільки орієнтація на ті чи інші тенденції курсової вартості акцій (у даному разі, очевидно, на її зростання, що обумовить можливість запланувати менші дивіденди) не має твердого підґрунтя. Курсова вартість банківських акцій з огляду на багато причин у майбутньому може і зменшитися, в результаті чого акціонери не отримають ні значних дивідендів, ні вигоди від зростання курсу акцій, ні міцного конкурентоспроможного банку.

Разом з тим необхідно зазначити, що якщо у великих банків з надійною репутацією є можливість безпроблемно розміщувати свої акції, то для невеликих банків мобілізація додаткових ресурсів за допомогою випуску акцій є ускладненою. Це пояснюється тим, що внаслідок нестабільної економічної ситуації в країні інвестори вважають небезпечним вкладати кошти в невеликі та маловідомі банки. З огляду на це укрупнення власного капіталу вітчизняних банків шляхом їх злиття чи поглинання та створення банківських холдингів є одним із перспективних напрямків їх подальшого розвитку.

Для деяких банків прийнятним шляхом є збільшення обсягів капіталу за рахунок капіталізації прибутку. Так, для Укресімбанку, як державного банку, Кабінет Міністрів України прийняв рішення збільшити статутний фонд на 66 млн. грн. за рахунок прибутку банку в 2002 р. Шляхом капіталізації прибутку збирається йти й Укрсоцбанк і, ймовірно, значна частина середніх банків.

Популярним методом нарощування капіталу серед малих і середніх банків є переоцінка основних фондів і за рахунок збільшення їх вартості до ринкової збільшується сума регулятивного капіталу. Для банків із іноземним капіталом таких як "Сітібанк (Україна)", "Райффайзенбанк" проблема адекватності капіталу навряд чи може існувати, а якщо й так, то вона буде вирішена зразу ж після її виникнення.

Останніми роками зарубіжна банківська практика набула досить специфічних методів поповнення банками власного капіталу. За умов

добре розвинутих ринків нерухомості деякі банки вдаються до продажу будівель, споруд, офісів, що належать їм на правах власності, за умови їх подальшої довгострокової оренди. Механізм іншого шляху – бонусної емісії – передбачає випуск акцій на суму дооцінки основних засобів (активів) для покриття різниці між їх ринковою та балансовою вартістю. Ці акції, як правило, безкоштовно розміщуються між акціонерами, збільшуючи їх частку власності.

Звісно, для підвищення ефективності останнього способу збільшення акціонерного капіталу банку необхідно мати в структурі власних коштів високу частку основних засобів, що, однак, знижує його маневреність у регулюванні ресурсної бази, тому у вітчизняній практиці даний метод навряд чи може широко використовуватись. Разом з тим, частина власного капіталу, що має неліквідну форму (будівлі, обладнання) може бути потенційним резервом збільшення працюючих активів, виступаючи як застава.

Однак, виходячи з динаміки процесів на фінансово-кредитному та валютному ринках, особливо ринку євро, слід зазначити, що з часом банки знову зіткнуться з проблемою недостатності капіталу.

Тому, на нашу думку, вимоги Національного банку України є доречними та обґрунтованими. Разом з тим, враховуючи складність ситуації та загальні перспективи розвитку банківської системи, вважаємо за доцільне для великих всеукраїнських системних банків норматив мінімального регулятивного капіталу підвищити до 15-20 млн. євро.

Важливим фактором збільшення ресурсного потенціалу комерційного банку є нарощення ним власного капіталу. Зміцнення ресурсної бази українських кредитно-фінансових установ, інтеграція банківської системи України у світове співтовариство значною мірою залежатимуть від зростання обсягів власних капіталів банків. Тому саме тепер особливого значення набувають питання ефективного використання та збереження капіталу банку.

Так, капітал справді є певним захисним бар'єром у боротьбі банку з ризиками, але гарантією надійного захисту може бути ефективне управління власним капіталом, активами та залученими коштами банку.

Обмежена капітальна база банків може стати на заваді розширенню їхніх операцій з обслуговування різних груп клієнтів, а також зумовлює досить низький інвестиційний

потенціал банківських установ, а без довгострокових вкладень в економіку заходи щодо припинення спаду та нарощування виробництва неможливі. Разом з цим вимоги щодо збільшення комерційними банками статутних фондів мають носити виважений характер, щоб не породити монополістичних тенденцій у кредитній сфері, сприяючи розвитку великих багатofilійних банків при одночасному скороченні малих банківських установ. Інакше це могло б зашкодити формуванню ефективної та збалансованої структури банківської системи України, конкурентоспроможної до будь-яких внутрішніх і зовнішніх впливів.

Відзначаючи винятково важливу роль підвищення рівня капіталізації банківської системи в забезпеченні її надійності та прозорості функціонування, Комплексна програма розвитку банківської системи України на 2003-2005 рр. чітко визначає шляхи реалізації цього процесу, якими повинні бути:

- збільшення номінального рівня капіталу;
- покращання якості активів, пожевлення роботи щодо повернення проблемної заборгованості;
- нарощування доходності банків, в тому числі за рахунок розширення спектру безризикових комісійних операцій;
- оптимізація структури витрат банків, зокрема більш виваженого підходу до операційних та адміністративних витрат;
- посилення контролю з боку Національного банку України за виконанням банками вимог щодо достатності капіталу [4, с. 11].

Виходячи із необхідності реалізації поставлених завдань, залежно від рівня достатності капіталу комерційного банку можна рекомендувати для окремих категорій банків такі стратегії поведінки:

1. Достатньо капіталізованим банкам викуп власних акцій доцільно здійснювати тільки в тому випадку, коли це не призведе до порушення банком нормативів платоспроможності (Н3) і достатності капіталу (Н4).
2. Банк, що не дотримується вимог Національного банку щодо розміру нормативу капіталу банку (Н1), має внести на розгляд правління та ради банку заходи щодо перспектив розвитку його капітальної бази (програму капіталізації) або питання його реорганізації шляхом приєднання чи злиття.
3. Недокапіталізованим банкам можна рекомендувати припинити виплату

дивідендів, крім виплати дивідендів у вигляді власних акцій, та викуп власних акцій, а також внести на розгляд правління та ради банку перелік заходів фінансового оздоровлення банку. Крім того, недокапіталізованим банкам можна рекомендувати встановити обмеження щодо: збільшення загальних активів, припинення активних операцій з акціонерами та інсайдерами банку; вкладання коштів у статутні фонди інших юридичних осіб; надання бланкових та пільгових кредитів; нарахування і сплати відсотків за кредитами, наданими філіями одного банку тощо.

4. Значно недокапіталізованим банкам доцільно рекомендувати припинити: виплату дивідендів, відкриття нових депозитних рахунків фізичним особам, проведення подальшої емісії цінних паперів та розширення кола клієнтів банку з обслуговування їх операцій на ринку цінних паперів.
5. Критично та значно недокапіталізованим банкам, окрім зазначених вище заходів, необхідно також припинити виплату відсотків за субординованим боргом, а його керівництву внести на розгляд загальних зборів акціонерів питання щодо санації банку.

Виключно важливого значення для діяльності комерційних банків набуває необхідність вдосконалення методики розрахунку власних коштів (власного капіталу). На сьогоднішній день рівень і обсяги капіталу банків визначається відповідно до Інструкції про порядок регулювання діяльності банків в Україні, затвердженої постановою Правління Національного банку України від 28.08.2001 р. № 368 та зареєстрованої в Міністерстві юстиції України 26.09.2001 р. за № 841/6032.

Однак, як свідчить практичний досвід, не завжди вимоги Інструкції відповідають вимогам реальної практики та завданням підвищення ефективності банківської діяльності. У зв'язку з цим вважаємо, що обсяг власного капіталу юридичних осіб – учасників банку може бути розрахований за даними їх балансів (форми № 1 та № 1 – КБ) станом на перше число кожного місяця, у якому здійснюється внесок до статутного капіталу банку.

Розмір власних коштів юридичних осіб – резидентів України (небанківських установ) – учасників банку, що забезпечує виконання ними зобов'язань щодо формування статутного капіталу банку, дорівнює розміру власного

капіталу (підсумок I розділу пасиву балансу), зменшеного на суму нематеріальних активів та довгострокових вкладень за методом участі в капіталі інших підприємств:

$$BK = PrI - HA - DB, \quad (1)$$

де BK – власні кошти (власний капітал);

PrI – підсумок I розділу пасиву балансу;

HA – нематеріальні активи;

DB – довгострокові вкладення за методом участі в капіталі інших підприємств.

Розмір капіталу банків – учасників банку, що забезпечує виконання ними зобов'язань щодо формування статутного капіталу банку, можна визначити відповідно до вимог нормативно-правових актів Національного банку України щодо порядку регулювання та аналізу діяльності комерційних банків з урахуванням дотримання юридичними особами – резидентами України (банками) нормативів платоспроможності і достатності капіталу.

Розмір капіталу юридичних осіб – нерезидентів України – учасників банку, що забезпечує виконання ними зобов'язань щодо формування статутного капіталу банку, необхідно визначити як різницю між розміром власного капіталу, зменшеного на суму несплаченого акціонерного (пайового) капіталу, та розміром коштів, іммобілізованих у фіксовані активи (приміщення, обладнання, довгострокові фінансові інвестиції):

$$PK = (BлK - Hк) - (Фa), \quad (2)$$

де PK – розмір капіталу;

$BлK$ – власний капітал;

$Hк$ – несплачений акціонерний (пайовий) капітал;

$Фa$ – фіксовані активи.

Визначений таким чином розмір власних коштів (власного капіталу) юридичних осіб – учасників банку необхідно порівняти із сумою фактично здійснених кожним із них внесків до статутного капіталу банку.

На підставі результатів такого порівняння готується висновок про достатність або нестачу власних коштів (власного капіталу) юридичних осіб – учасників банку для здійснення кожним із них внесків до статутного капіталу банку.

В тому випадку, коли визначено, що власного капіталу недостатньо для здійснення внесків до статутного капіталу банку, Національний банк України додатково може розглядати подану банком заявку з розрахунком показників збільшення статутного капіталу.

У разі підготовки висновку про нестачу власних коштів (власного капіталу) юридичних

осіб – учасників банку для здійснення внесків до статутного капіталу банку Національний банк України додатково може розглядати подану банком фінансову звітність юридичних осіб – учасників банку станом на перше число місяця, наступного за тим місяцем, у якому вони вносять кошти до статутного капіталу банку.

При цьому позитивний висновок про достатність власних коштів (власного капіталу) у юридичних осіб – учасників банку для здійснення внесків до статутного капіталу банку може бути підготовлений за умови:

- відображення фактично здійснених внесків до статутного капіталу банку в балансі юридичних осіб – учасників як довгострокових фінансових інвестицій (рядки № 040 та/або № 045) для резидентів України;
- наявності мінімального обсягу власних коштів, визначеного в порядку, передбаченому пунктом 2 (для резидентів України) або пунктом 4 (для нерезидентів України) цього розрахунку;
- підтвердження незалежною аудиторською фірмою (аудитором) фінансової звітності юридичних осіб – учасників банку (для нерезидентів України);
- віднесення банку до категорії добре капіталізованих або достатньо капіталізованих.

Висновки. На нашу думку, розрахунок власних коштів (власного капіталу) учасників банківських об'єднань повинен здійснюватися аналогічно до порядку формування капіталу комерційних банків з тим, щоб уніфікувати і спростити ці процеси, оскільки їх економічний зміст є ідентичним.

Подальше дослідження взаємозв'язку проблем фінансової стійкості, концентрації капіталу та капіталізації комерційних банків повинно виходити із необхідності обґрунтування пропорцій вказаних складових відповідних процесів розвитку банківського сектора, визначення необхідних кількісних співвідношень, напрямків і фінансово-економічних механізмів, які забезпечать перехід банківської системи України на якісно новий рівень, що стимулюватиме фінансово-кредитну підтримку розвитку реального сектора економіки і створить умови для стабільного конкурентного середовища на фондовому ринку.

Список літератури

1. Закон України “Про Національний банк України” від 20.05.1999 р. № 679-XIV // Законодавчі і нормативні акти з банківської діяльності. – 1999. – № 7. – С. 3-23.
2. Про порядок регулювання і аналіз діяльності комерційних банків. Інструкція № 10 // Збірник нормативних актів Національного банку України за 1997 рік. Частина перша. – Київ, 1998. – С. 26-61.
3. Бюлетень Національного банку України. – 2003. – № 10. – 162 с.
4. Комплексна програма розвитку банківської системи України на 2003-2005 роки. – К.: Національний банк України, 2003. – 25 с.
5. Кучинський В.А., Улинич А.С. Система управління ресурсами банків. – М.: Экзамен., 2000. – 224 с.
6. Ларионова И.В. Реорганизация коммерческих банков. – М.: Финансы и статистика, 2000. – 368 с.
7. Лэтгер Тони. Причины банковских кризисов и управление ими. – Лондон: Банк Англии, 1997. – 47 с.
8. Міщенко В.І., Шаповалов А.В., Салтинський В.В., Вядрова І.М. Реорганізація та реструктуризація комерційних банків. – К.: Знання, 2002. – 216 с.
9. Мороз А.Н. Финансовая устойчивость коммерческого банка. – К.: КГЭУ, 1996. – 56 с.
10. Прозоров Ю., Вальчишен А. Украинские банки – ведущая сила растущего рынка корпоративных облигаций // Банкирь. – № 3. – 2003. – С. 40-41.
11. Тігіпко С. Образ головного банкіра в наукавниках і в окулярах із великими діоптріями – це вже пройдений етап // Дзеркало тижня. – 27 грудня 2003 р. – С. 1, 8.
12. Усоскин В. М. Современный коммерческий банк: управление и операции. – М.: “Все для вас”, 1993. – 328 с.

Summary

The article describes the main tasks of the improvement of the commercial banks' joint – stock capital management, based on increase of the capitalization and capital concentration level. The article also points out the ways of determination of the joint – stock capital value and of the shares and bonds issue.